

**АЛА ЛАТИНИНА
ПИСАНИЕТО БЕ СПАСЕНИЕ...
СРЕЩА С ЛИДИЯ ЧУКОВСКА**

Превод от руски: Богдан Глишев, 1998

chitanka.info

Повестта на Лидия Чуковска „София Петровна“, публикувана неотдавна в сп. „Нева“ (1988, № 2, с. 51–93), е единственото прозаично произведение за катастрофичните събития от 1937 година, когато не да се пише, да се споменава дори за масовите репресии е било самоубийствено. Бележката „ноември 1939 — февруари 1940“ в края на текста не отбелязва време и дори не е знак, оставен от първопроходеца в темата. Тази дата означава действие, постъпка.

През последните две години не малко четохме за арести, следствия, опашки пред затворите, за излъгана вяра при едни, за страх и подлост при други. Повестите и романите на Юрий Трифонов, Василий Гросман, Анатолий Рибак, Борис Ямполски и Владимир Дудинцев — посочвам само най-забележителните — са писани от очевидци на трагичните събития, но вече върху вълната на „размразяване“ през 60-те.

Днес справедливо говорим за майсторството на писатели, неизкушени от леките пътища в литературата. И все пак — едно е с години да работиш над ръкопис без особена надежда за близка публикация, а съвсем друго — да чувстваш и издигнатия над главата си убийствен меч.

В края на повестта „София Петровна“ една жена, преминала житейската школа на опашките пред затвора, казва на друга: „Пък и може ли да се пише, че го е бил следовател? Такова нещо не се помисля дори, камо ли да се пише. Вас са забравили да ви изселят, но ако напишете заявление — ще си спомнят“.

Лидия Чуковска пише повестта си в момент, когато нея също са „забравили да изселят“. През 1937 г. арестуват и след година разстрелват нейния мъж Матвей Петрович Бронщейн, талантлив млад учен, физик-теоретик (сведения за него има в БСЭ, изд. 3-то, т. IV). Жените на арестуваните изселвали и фактът, че Лидия Корнеевна успява да избегне това, е случайност, породена от неритмична работа и пресилването на репресивния механизъм — търсили я, но тя била заминала в Москва да спасява мъжа си, а по-късно наистина я забравили. Но всяка дреболия би могла да ги подсети.

И вече не някой друг, а самата Лидия Корнеевна не по-зле от своята героиня разбира: такива неща не да се пишат, не бива дори да се мислят. Но пише. Пише за многолюдните опашки пред затворите, за беззаконието и произвола, за беззащитността на човека, станал жертва

на чудовищния репресивен апарат, за тоталния страх, обхванал обществото, за неговата глухота и слепота.

София Петровна, героинята на повестта е от онези милиони, които плуват в живота, без да се замислят. Старателен труженик, квалифицирана машинописка в едно издателство, тя притежава навиците на грамотното писане, но е съвсем лишена от навиците за умствена самостоятелност. Немлъкващото радио и вестниците разгласяват за злодействата на групата на Зиновиев и Каменев, за фашистките шпиони, за терористите и вредителите и всичко това София Петровна възприема с доверие, ужасена е само от факта, че откриват врагове в издателството, в печатницата също, въпреки че никой на събранието, чиято зловеща атмосфера е осезаема за читателя, не би могъл да отвърне на елементарния въпрос: а в какво всъщност се състои вредителството.

„В нашата страна на честния човек нищо не може да се случи“ — успокоява София Петровна жената на арестувания доктор, колега на покойния ѝ съпруг, но като забелязва тягостното мълчание на своята събеседница, тя не разбира в каква духовна тъпота е превърнала съчувствието си: „Щом Иван Игнатиевич не е виновен, значи всичко е наред“.

Срещу това нейно убеждение животът скоро хвърля предизвикателство — арестуват сина ѝ. А в неговата виновност, София Петровна, разбира се, не вярва. Кой, ако не Коля, говореше за бдителност в класовата борба, за необходимостта да се очисти Ленинград от съмнителните елементи.

Но прекарвайки дни и нощи по опашките — затвор, прокуратура, НКВД, — сблъсквайки се с хилядите и хиляди жени, стари и млади, с кърпи и шапки, с морето от човешка мъка и отчаяние, тя продължава да вярва, че всички тези жени — са жени и майки на отровители, шпиони и убийци.

Да, особено съчувствие героинята не предизвиква — може би заради това, че характерът ѝ не е достатъчно пълнокръвен. И съвсем не е литературна условност и чудо стигналото от лагера до София Петровна писмо на сина ѝ, парещо с неизмеримото човешко страдание: „Мамо, в теб ми е цялата надежда... Сашка Ярцев признал, че ме привлякъл в терористична организация. И аз също трябваше да призная. Но това не е истина, никаква организация няма. Мене ме би

следователят Ершов, с крака ме риташе, и сега с едното ухо не дочувам. Писах отгук много заявления, но все без отговор...”

В другата повест на Лидия Чуковска „Гмурване под водата“, която скоро ще излезе заедно със „София Петровна“ като отделно издание в „Московский рабочий“, героинята е притеснена от неотменния въпрос за съдбата на мъжа си арестуван през 1937. Но е 1949. Кампанията срещу космополитите е в разгара си. Нова вълна от арести. Нов прилив на страх. Появява се думата „повторници“. На такъв фон стават тъй откровените, страшни разговори на героинята с писателя Билибин, излежал своята присъда и сега разказващ за живота в лагера.

За работата в забоите, в дебрите, по двайсет часа тежък физически труд, за гладната дажба. За кучетата, разкъсващи невнимателните затворници, отклонили се от колоната за да уловят подхванатата от вихъра хартийка — писмо от жената. За глада. За смъртта. За лагерните деца, непроговорили до петата си годинка.

После Билибин дава на героинята за прочит своята повест. Също за мините, само че без някакви си там надзиратели и никакви „зекове“. А с трудов героизъм и социалистическо съревнование между бригадите.

„Вие сте страхливец — казва тя на писателя. — Не, по-лошо: вие сте лъжесвидетел“.

Колко подобни лъжесвидетелства има в нашата литература! И все пак не бързаеме да дирим сметка на онези, които се оказаха неспособни на подвиг. Нали и героинята от „Гмурване под водата“ накрая проумява превърналия се в жестокост собствен максимализъм и тя мислено моли за прошка Билибин: „Нямах право да ви съдя... Мен не са ме били нощем в кабинета на следователя“.

Но като не отправяме упреци към лъжесвидетелите, нека отдадем дължимото на мъжеството на свидетелите.

Преди всичко повестта „София Петровна“ е истинско свидетелско показание и може би затова авторът упорито отказвал да промени в нея каквото и да е, когато в началото на 60-те се появила възможност за публикация. Документи не се редактират, дори поправките да са полезни за естетиката.

А това е уникален документ, предизвикващ множество въпроси. Например, как е могло да се решиш да пишеш подобно нещо? (Да си

спомним как Ана Ахматова не се осмелява да запише своя „Реквием“ до началото на 60-те). Кое е водило автора — съзнанието за дълг пред историята ли? Или нещо друго? Имало ли е надежда, че „свидетелското показание“ ще стигне до потомците?

Всички тези въпроси отдавна се въртяха из главата ми, но аз никога нямаше да ги задам на авторката, ако не беше уместното предложение на „Московские новости“!

Да си призная, смущавах се преди срещата с Лидия Корнеевна. Знаех, че тя извънредно много цени времето си, че строгият ѝ режим изцяло е подчинен на работата и че дава интервюта без желание. Но Лидия Корнеевна се съгласи на среща с мен и ето че седнахме в стаята ѝ, и аз, заслушана в нейните разкази, съвсем забравих за въпросите си и целта на посещението. Накрая измъкнах и касетофон. Но Лидия Корнеевна ме уверява, че пред микрофон не би могла да каже и дума.

Налага се да се съобразя. И жалко, защото не може да се предаде точно живата и сега рядко срещана прекрасна руска реч.

— Писането бе спасение — казва Лидия Корнеевна. — По-лесно бе да се пише, отколкото да не се пише.

Малко по-късно ще разлистя „Записки за Ана Ахматова“ (скоро те също ще са достъпни за съветския читател, ще ги публикува сп. „Нева“ и издателство „Книга“) и ще намеря думите: „Необходимо беше — на мен, никому другиму! — да изложа всичко на хартия, защото когато пишеш, по-добре разбираш описваното. Не напишеш ли — няма да разбереш. Желаех каквото и да ми струва, да обмисля причината за безсъзнателността на обществото, слепотата на обществото — защо аз виждах онова, което другите не виждат?“

Разговорът засегна степента на всеобща слепота. Задавам въпрос: нима самото съществуване на повестта не е доказателство за отсъствието на тотално единомислие? Питам, чел ли е някой повестта тогава, в трийсетте, освен Ана Андреевна Ахматова. И получих поразяващ отговор.

— Като завърших повестта — каза Лидия Корнеевна, — поканих девет души и я прочетох.

Веднага възникнал въпрос: къде да скрият ръкописа? Той е в един единствен екземпляр, школка тетрадка, изписана от двете страни със ситен почерк. Да я пази при себе си, Лидия Корнеевна не можела — арестът продължавал да я заплашва като жена на враг на народа.

Един от приятелите на Лидия Корнеевна, Исидор Мойсеевич Гликин, предлага да му дадат тетрадката при условие, че няма да я докосва за нов прочит или за поправки.

Лидия Корнеевна се съгласява.

В същото време до НКВД достигат слухове за съществуването на някакъв „документ за 37-ма година“ (очевидно, някой от слушателите се е бил разбърбил, но именно разбърбил, а не „донесъл“). Започва непрекъснато следене на квартирата, разпити на познати, накратко, възниква нова реална възможност за арест и Лидия Корнеевна набързо заминава за Москва, за да се подложи на операция — това отдавна се налагало поради изострилата се базедова болест. Нататък — войната, евакуация, Чистопол, Ташкент, други страдания и други смърти.

— Когато научих за смъртта на Исидор Мойсеевич по време на блокадата, дори не се сетих за своята пропаднала тетрадка — разказва Лидия Корнеевна. — След падането на блокадата аз се върнах в Ленинград и един ден се отправих към сестра му Розалия Мойсеевна. Нито дума не й казах за тетрадката, но тя сама отвори приказка. Оказа се, че малко преди смъртта си Исидор Мойсеевич, вече обезсилен, прекосил целия град, за да й я остави — предай я ти, ако оживеете.

Лидия Корнеевна не можела да вземе ръкописа със себе си — положението й било твърде несигурно, но Розалия Мойсеевна незабавно се съгласила да пази ръкописа толкова, колкото е необходимо.

И той останал при нея до 1956 г., когато Розалия Мойсеевна починала. Разказът за това, как умира Розалия Мойсеевна, как Лидия Чуковска закъснява за погребението и търси познатите, прибрали оскъдните й вещи (никой не знаел техните фамилии), как накрая ги намира и въпреки дружелюбността, среща решителния им отказ да й позволят да разгледа останалите вещи (сред които нямало никакъв ръкопис!), как тя настоявала и как на дъното на прашасала кошница, търкулната на някакъв полуетаж, открива ученическата тетрадка — самият разказ е занимателна новела с щастлива развръзка и може би някога читателите на бъдещата книга на Лидия Корнеевна ще го прочетат! Тя току-що е завършила книга за мъжа си, в която, разбира се, няма да мине и без историята на повестта „София Петровна“.

А аз, докато слушах този разказ, мислех за сложния път на повестта към читателите. През 1962 г. изглеждало, че е дошъл краят на

приключенията — „Советский писател“ одобрил повестта, съставили и оформлението, но пролетта на 1963, след известните срещи на Хрущов с интелигенцията, литературните чиновници се стряскат и ръководството на издателството спира публикуването на „София Петровна“. Отказва и списанието, известно вече автора, че приема повестта.

— Надявахте ли се да видите повестта публикувана в родината?
— задавам въпрос на Лидия Корнеевна.

Тя поклаща отрицателно глава.

— А какво чувствате сега, когато тя излезе? Когато се подготвят за издаване и други книги?

Дълголетният „заговор на мълчанието“ срещу Лидия Корнеевна внезапно е прекратен. Появяват се нейни публикации в списанията. Ще спомена тук спомените ѝ за последните дни на Марина Цветаева („Собеседник“ 1988, № 3) и разказът за два автографа на Ахматова („Горизонт“ 1988, № 4). Една след друга в литературата влизат нейните книги. Сред тях е и „Памет за детството“ — книгата за баща ѝ Корней Иванович Чуковски, видян през очите на едно шестгодишно момиченце (ще я издаде „Московский рабочий“).

Иска ми се да проумея какво чувства човек, проявил в трудни времена сила на духа, на каквато малцина са били способни, и комуто обществото признава морална правота.

— Трудно е да се каже — отвърща Лидия Корнеевна. — Привикнала съм към строг режим и по-спокоен живот, към постоянната работа. Имам дълг към онези, които вече ги няма. Много неща трябва да завърша. А сега — хора, коректури, телефонни разговори, суета...

Кимам с глава, но като нямах сили да скрия разочарованието си от отговора, продължавам:

— Но нямате ли чувство на удовлетворение?

Лидия Корнеевна ме поглежда с мъдра усмивка и аз разбирам цялата наивност на стремежа си да придам на живота ѝ завършена форма, на урок по мъжество и издържливост, получили възнаграждение приживе.

— Естествено, имам — успокоява ме Лидия Корнеевна.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.